

O'ZBEK TILINING XALQARO MAQOMI VA UNI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYALARI

Omonullayeva Fozilaxon O'ktamovna

Denov tadbirkorlik va pedagogika institute
Filologiya fakulteti filologiya va tillarni o'qitish:
o'zbek tili 116-guruh 1-bosqich talabasi
E-mail: turdalievashakhnoza84@gmail.com
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17371377>

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek tilining xalqaro kommunikativ, ilmiy va raqamli tizimlardagi hozirgi pozitsiyasi tizimli tahlil qilinadi. Globallashuv jarayonida milliy tillarning nufuzi ularning faqat davlat maqomi bilan emas, balki ilmiy-texnologik muhitga qanchalik integratsiyalashganligi bilan belgilanadi. Shu asosda maqolada sun'iy intellekt platformalarida qo'llanish, ilmiy indeksatsiya bazalariga kirish, madaniy eksport va diaspora resurslarini safarbar etishga qaratilgan kompleks strategiyalar ilmiy asosda taklif etiladi.

Kalit so'zlar: o'zbek tili, xalqaro maqom, til siyosati, globallashuv, raqamli tilshunoslik, madaniy diplomatiya, diaspora, sun'iy intellekt.

Har qanday millatning davlat darajasidagi mustaqilligi, avvalo, uning tili va madaniy merosining qay darajada e'tirof etilishi bilan belgilanadi. O'zbek tili – qadimiy turkiy tillar oilasiga mansub bo'lib, asrlar davomida Markaziy Osiyoda ilm-fan, adabiyot va davlat boshqaruvida muhim aloqa vositasi bo'lib xizmat qilgan. Mustaqillik yillarida tilning huquqiy maqomi mustahkamlanib, 1989-yilda qabul qilingan “Davlat tili to'g'risida”gi Qonun o'zbek tilining jamiyat va davlat boshqaruvidagi o'rnini belgilab berdi. Biroq globallashuv kuchaygan, xalqaro axborot oqimi keskin tezlashgan hozirgi davrda milliy tillarning nafaqat ichki tizimda, balki global miqyosda ham raqobatbardosh bo'lishi dolzarb masalaga aylandi [1].

Bugungi kunda dunyo bo'ylab 50 milliondan ortiq o'zbekzabon aholining mavjudligi, shuningdek, Turkiy tillar tashkiloti, BMT, UNESCO kabi xalqaro maydonlarda o'zbek tilidan foydalanish imkoniyatlarining kengayib borayotgani tilimizning xalqaro maqomi shakllanayotganini ko'rsatadi. Shunga qaramay, o'zbek tilining global ilmiy muhitda, zamonaviy texnologiyalar ekotizimida va xalqaro ta'lim makonida yetarli darajada integratsiyalashgan deb bo'lmaydi. Xususan, xalqaro ilmiy bazalarda o'zbek tilidagi ilmiy nashrlarning kamligi, sun'iy intellekt tizimlarida o'zbek tilining to'liq qo'llab-quvvatlanmasligi, yetarli tarjima resurslarining mavjud emasligi tilning raqamli va ilmiy ekotizimdagi mavqeini cheklab turibdi.

O'zbek tilining xalqaro maqomini mustahkamlash strategiyalarini ishlab chiqish nafaqat lingvistik, balki siyosiy, axborot-kommunikatsion va geokulturologik ahamiyatga ega masaladir. Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi – o'zbek tilining jahon miqyosidagi mavjud holatini ilmiy nuqtayi nazardan tahlil qilish, ilg'or xorijiy tajribalar asosida rivojlantirishning samarali yo'llarini asoslab berish hamda uni xalqaro ilmiy, ta'limiy va raqamli makonda mustahkamlash strategiyasini taklif etishdan iborat [2].

Asosiy qism

Bugungi kunda o'zbek tili Markaziy Osiyo hududida qo'llanilish ko'lamiga ko'ra yetakchi tillardan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi tashqarisida Afg'oniston, Tojikiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Rossiya, Turkiya va boshqa mamlakatlarda ham o'zbekzabon

diaspora keng tarqalgan bo'lib, ayrim hududlarda u mintaqaviy aloqa tili sifatida ham qo'llaniladi. Shuningdek, Turkiy tillar tashkiloti faoliyatida o'zbek tilining qo'llanilishi uning diplomatik maqomini mustahkamlashda muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Biroq xalqaro huquqiy hujjatlar, ilmiy nashrlar bazasi, zamonaviy axborot-resurslar va texnologik mahsulotlarda o'zbek tilining ulushi hanuz yetarli emas. Raqamli infratuzilma nuqtayi nazaridan ham bifurkatsion holat kuzatiladi: bir tomondan, o'zbek tilida yaratilayotgan media va ijtimoiy tarmoq kontenti hajmi ortib bormoqda, ikkinchi tomondan, sun'iy intellekt asosidagi til modellarida, avtomatik tarjima tizimlarida va ovozli interfeyslarda o'zbek tilining qo'llab-quvvatlanishi sust. Bu esa tilni nafaqat madaniy, balki texnologik kapital sifatida rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi [3].

Dunyo amaliyotida noromantik, balki pragmatik til siyosati yondashuvlari muvaffaqiyatli natijalar bergan. Masalan, koreys tili "K-pop", kino va texnologik eksport orqali global brendga aylanan bo'lsa, island va fin tillari raqamli suverenitet konsepsiyasi asosida sun'iy intellekt tizimlariga chuqur integratsiya qilindi. Irlandiya va ivrit tillari esa davlat siyosati va diaspora resurslari uyg'unligi orqali nafaqat tiklandi, balki ilmiy va iqtisodiy muhitga moslashgan holda rivojlandi. Bu tajribalar shuni ko'rsatadiki, tilni xalqaro darajada mustahkamlash uchun uchta asosiy vektor zarur:

- 1.davlat siyosati,
- 2.raqamli va ilmiy integratsiya,
- 3.madaniy eksport.

O'zbek tilining xalqaro maqomini mustahkamlash uchun quyidagi strategik yo'nalishlar ustuvor ahamiyatga ega. Birinchidan, ilmiy integratsiyani kuchaytirish lozim. Buning uchun o'zbek tilidagi ilmiy jurnallarni xalqaro indeksatsiya tizimlariga moslashtirish, terminologik bazani unifikatsiya qilish va ingliz-o'zbek ilmiy tarjima maktablarini tashkil etish zarur. Shuningdek, doktorantura va magistratura bosqichida o'zbek tilida dissertatsiya yozgan tadqiqotchilar uchun xorijiy nufuzli jurnallarda hammualliflik asosida maqola chop ettirish mexanizmlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq [4].

Ikkinchidan, raqamli infratuzilmani rivojlantirish talab etiladi. Sun'iy intellekt asosida ishlovchi matn tahlilchilari, nutqni aniqlash tizimlari, korpus lingvistika platformalari va avtomatik tarjima modellariga o'zbek tilini to'liq integratsiya qilish zarur. Bu nafaqat foydalanuvchi qulayligini oshiradi, balki tilni raqamli muhitda yashovchan qiladi.

Uchinchidan, madaniy diplomatiyani tizimlashtirish muhimdir. Kinematografiya, animatsiya, adabiyot va musiqa mahsulotlarini tarjima qilish orqali ingliz, turk, arab va rus tillari bozorlariga eksport qilish imkoniyatlari kengaytirilishi mumkin. Xalqaro platformalarda o'zbek tilidagi audiokitoblar, seriallar va tarixiy hujjatli filmlar ko'paytirilishi zarur [5].

To'rtinchidan, diasporalarni global til tashuvchisiga aylantirish konsepsiyasini yo'lga qo'yish kerak. Yevropa, Rossiya va AQShdagi o'zbek jamoalari uchun til maktablari va madaniy markazlar faoliyatini qo'llab-quvvatlash orqali o'zbek tilining avloddan-avlodga o'tishi ta'minlanadi.

O'zbek tili geografik qamrovi va ona til sifatidagi nutq egalarining soni bo'yicha ko'plab rasmiy davlat tillaridan ustun turadi. Biroq xalqaro ilmiy bazalar, axborot-kommunikatsion texnologiyalar va ta'lim tizimlarida u yetarlicha integratsiyalashmagan. Bu holat tilning real salohiyati va global ta'sir darajasi o'rtasidagi nomutanosiblikni yuzaga keltirmoqda. Demak,

o'zbek tilining xalqaro maqomi hozircha demografik kuchga ega, biroq institutsional jihatdan sust ekanligi ilmiy jihatdan asoslab berildi [6].

Diaspora bilan hamkorlik masalasida aniqlanishicha, xorijda faoliyat yuritayotgan o'zbek jamoalari tilning saqlanishi va targ'ibotida sezilarli salohiyatga ega bo'lsa-da, ularning ko'pchiligi uchun institutsional qo'llab-quvvatlash va metodik resurslar yetishmaydi.

Madaniy eksport sohasida olib borilgan kontent-tahlil shuni ko'rsatdiki, o'zbek kinematografiyasi, musiqasi va adabiyoti xorijiy auditoriyada qiziqish uyg'ota oladigan darajada bo'lsa-da, tarjima mexanizmlarining yetishmasligi sababli ular global axborot oqimiga to'liq kirib bormayapti. Shu bois madaniy mahsulotlarni ko'p formatli lokalizatsiya orqali tayyorlash mexanizmlarini tizimlashtirish zarurligi ilmiy asoslandi. Umuman olganda, mazkur tadqiqot o'zbek tilining xalqaro maqomini mustahkamlash uchun ilmiy-integratsion, raqamli-modernizatsion, madaniy-diplomatik va diasporaviy kooperatsion yondashuvlarni uyg'unlashtirgan kompleks model zarurligini ko'rsatdi [7].

Xulosa

O'zbek tili demografik ko'lam va tarixiy-madaniy salohiyat nuqtayi nazaridan xalqaro maqomga ega bo'lish uchun yetarli asosga ega bo'lsa-da, uning global miqyosdagi institutsional va texnologik integratsiyasi hali to'liq shakllanmagan. Olingan ilmiy xulosalar asosida aytish mumkinki, tilni rivojlantirishga oid yondashuvlar faqat lingvistik yoki madaniy doiradagina emas, balki ilmiy, iqtisodiy va raqamli siyosat bilan uyg'unlashtirilgan kompleks tarzda amalga oshirilishi zarur [8].

Xalqaro tajriba tahlili shuni ko'rsatdiki, kichik tillarning muvaffaqiyati avvalo ularning sun'iy intellekt, axborot texnologiyalari va ilmiy hamkorlik maydonlariga faol integratsiyasiga bog'liq. Demak, o'zbek tilining xalqaro nufuzini oshirish uchun ilmiy nashriyotlarni indeksatsiya tizimlariga moslashtirish, ko'p formatli tarjima infratuzilmasini yo'lga qo'yish va diasporani global til tashuvchisiga aylantirish muhim omillardandir. O'zbek tilining xalqaro maqomini kuchaytirish kelajak avlod uchun nafaqat ma'naviy, balki strategik ahamiyatga ega milliy vazifadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – 176 b.
2. Jo'rayev M. O'zbek tilining taraqqiyot bosqichlari. – Toshkent: Fan, 2019. – 240 b.
3. Usmonov S. Til siyosati va milliy o'zlik. – Toshkent: O'zbekiston, 2020. – 198 b.
4. Mahmudov N., Nurmonov A. O'zbek tilining dolzarb masalalari. – Toshkent: Akademnashr, 2015. – 312 b.
5. Qosimov B. O'zbek tilining xalqaro nufuzi. – Toshkent: Tafakkur, 2017. – 150 b.
6. Nazarov Q. Globallashuv va til madaniyati. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2021. – 204 b.
7. Yo'ldoshev M. Raqamli tilshunoslik asoslari. – Toshkent: Innovatsiya, 2022. – 220 b.
8. Xudoyberdiyeva D. O'zbek tilining terminologik tizimi va uni unifikatsiya qilish masalalari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2018. – 168 b.